

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ОМӮЗГОРИИ ТОЧИКИСТОН
ДАР ШАХРИ ПАНЧАКЕНТ**

МАХЗАНИ ИЛМ/ПАЁМИ ДОНИШКАДА, 2021, № 2.

МАВОДИ

он-лайн ва офф-лайн анҷумани илмӣ-амалии байналмилалии апрелӣ дар мавзӯи “Масоили мубрами улуми иҷтимоӣ-гуманитарӣ, риёзӣ ва дақiq дар замони муосир”, 26 апрели соли 2021 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент

СОКРОВИЩНИЦА НАУКИ/ВЕСТНИК ИНСТИТУТА, 2021, № 2.

МАТЕРИАЛЫ

научно-практической международной апрельской он-лайн и офф-лайн конференции, на тему «Актуальные проблемы общественно-гуманитарных, точных и естественных наук в современную эпоху», 26 апреля 2021 года в Таджикском педагогическом институте в городе Пенджикент

TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2.

MATERIALS

of the scientific and practical international April online and off-line conference, on the topic "Actual problems of social and humanitarian, exact and natural sciences in the modern era", April 26, 2021 at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent.

Панҷакент – 2021

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

**ДОНИШКАДАИ ОМӮЗГОРИИ ТОЧИКИСТОН
ДАР ШАХРИ ПАНҶАКЕНТ**

МАХЗАНИ ИЛМ/ПАЁМИ ДОНИШКАДА, 2021, № 2.

МАВОДИ

**он-лайн ва офф-лайн анҷумани илмӣ-амалии байналмилалии апрелӣ дар
мавзӯи “Масоили мубрами улуми иҷтимоӣ-гуманитарӣ, риёзӣ ва дақиқ
дар замони муосир”, 26 апрели соли 2021 дар Донишкадаи омӯзгории
Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент**

СОКРОВИЩНИЦА НАУКИ/ВЕСТНИК ИНСТИТУТА, 2021, № 2.

МАТЕРИАЛЫ

**научно-практической международной апрельской он-лайн и офф-лайн
конференции, на тему «Актуальные проблемы общественно-
гуманитарных, точных и естественных наук в современную эпоху», 26
апреля 2021 года в Таджикском педагогическом институте в городе
Пенджикент**

TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2.

MATERIALS

**of the scientific and practical international April online and off-line conference,
on the topic "Actual problems of social and humanitarian, exact and natural
sciences in the modern era", April 26, 2021 at the Tajik Pedagogical Institute in
the city of Penjikent.**

Панҷакент - 2021

**МАХЗАНИ ИЛМ/ПАЁМИ ДОНИШКАДА / ВЕСТНИК ИНСТИТУТА, 2021, № 2.
МАВОДИ он-лайн ва офф-лайн анчумани илмий-амалии байналмилалии апрелӣ дар
мавзӯи “Масоили мубрами улуми иҷтимоӣ-гуманитарӣ, риёзӣ ва дақиқ дар замони
муосир”, 26 апрели соли 2021 дар Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри
Панҷакент. – Панҷакент, 2021. – 785 с.**

**СОКРОВИЩНИЦА НАУКИ/ВЕСТНИК ИНСТИТУТА, 2021, № 2. МАТЕРИАЛЫ
научно-практической международной апрельской он-лайн и офф-лайн конференции, на
тему «Актуальные проблемы общественно-гуманитарных, точных и естественных наук
в современную эпоху», 26 апреля 2021 года в Таджикском педагогическом институте в
городе Пенджикент. – Пенджикент, 2021. – 785 с.**

**TREASURY OF SCIENCE/BULLETIN OF THE INSTITUTE, 2021, No. 2. MATERIALS of
the scientific and practical international April online and off-line conference, on the topic
"Actual problems of social and humanitarian, exact and natural sciences in the modern era",
April 26, 2021 at the Tajik Pedagogical Institute in the city of Penjikent. – Penjikent, 2021. –
785 s.**

Ҳайати таҳрирӣ/Редакционная коллегия:

Анзорӣ М.Қ. – раис, М.Одиназода, М.Имомзода, Н.Салимӣ, Ҷ. Ҷӯразода,
Н.Фаффоров, Петрусевич А.А., Дайырбеков С.С. (Қазоқистон), Боранбаев С.
Р.(Қазоқистон), , Аҳанов Б.Ф. (Қазоқистон), Шынғысбаев Б. М. ., Тлеукеева А. Е.
(Қазоқистон), Исраилова Ж. С. (Қазоқистон), Абильдаева Г. С. (Қазоқистон),
Шатырбекова А.А. (Қазоқистон), Саржанова К. Б. (Қазоқистон), Небесаева Ж. О.
(Қазоқистон), Бекетова Г. Т., Кобулов Э., Эшов Б.Дж., Холикова Р.Э., Эркинов А. С.
(Ўзбекистон), Воҳидов Ш.Х. (мухаррири масъул), Шарифова Г.Х. (муовини раис ва
котиби масъул), Анзоров С.М., Кӯчмуродов А.

Муқарризон/рецензенты:

Калинин М.Ю., доктори илмҳои техникӣ, проф. (Беларусь)

Аллаева Н., доктори илмҳои таърих (Ўзбекистон)

Кобулов Э., доктори илмҳои таърих, профессор (Ўзбекистон)

Бегалинова К.К. доктори илмҳои фалсафа, профессор Казахстан

Баъзе фикр ва хулосаҳои дар маҷмӯа омада бо нуқтаи назари таҳририят созгор
наомаданаш мумкин аст. Барои дурустии иқтибос, ҳавола ва пайнавиштҳо дараҷаи
илмӣ, услуб ва баёни мақолаҳо муаллифҳо масъуланд.

Мнение редколлегии не всегда совпадает с мнением авторов. За достоверность
цитат и ссылок, научный уровень, стилистику статей ответственны авторы.

Дар асоси қарори Шӯрои олимони Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри
Панҷакент ба нашр тавсия дода шуд (суратчаласаи № 9 аз 22 апрели соли 2021).

противоречия между мыслями, словами и поступками. Появляется возможность для создания идеалов(семьи, общества, морали).

Появление чувства любви в юношеском возрасте определяется её романтическим характером. В ранней юности появляется ожидание любви, неосознаваемая готовность к переживанию влюблённости, появляется активное эмоциональное отношение к вопросам общения юношей и девушек.

В этом периоде у них расширяются интересы. Активизируются творческие и интеллектуальные способности. Укрепляется стремление к самостоятельности. Формируются способности веры, мировоззрения и различные таланты.По этой причине им необходимо проявить интерес к чтению книг.

Как мы знаем в настоящее время , у молодёжи есть возможность использования современных средств, с множеством возможностей и поэтому актуальна задача воспитани нынешней молодёжи с помощью этих технических средств.

К сожалению, современная молодёжь не имея навыков использования технических средств, бесполезно используют свои гаджеты. Молодёжь всего лишь скачивают ненужную информацию или песни. Вместо этого если повысить интерес к чтению и усилить использование, а также прослушивание аудиокниг, то несомненно повысится степень воспитанности у молодёжи. Для этого необходимо увеличить количество профессионально записанных аудиокниг, которые бы были интересны и не раздражали прослушивателей. Всё это необходимо усовершенствовать с паралельным развитием проектов “Китоб ўқиймиз” (Читаем книги) и “Китоб тинглаймиз” (Прослушиваем книги). Использование аудиокниг эффективны для развития способностей у прослушивателей и создают возможность экономии времени.

Используемые литературы:

1. Ризоуддин ибн Фахриддин “Семья”. Т – 2001г.
2. Малик Мурод “Узбекские ценности”. I-книга. Т.-1995г.

Музариф Фируз Давронович,

*БухДУ “Миллий гоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” кафедраси мудири
Фалсафа доктори (PhD)*

ИМОМ ҒАЗЗОЛИЙ ВА УНИНГ ИСЛОМ ҲУҚУҚШУНОСЛИИГИДА “АСОСУ-Л-ҚИЙОС” (ҚИЁС ИЛМИНИНГ АСОСИ) АСАРИНИНГ ӮРНИ

Исломда мазҳабларнинг юзага келиши бевосита фиқҳ тарихи билан боғлиқ. “Фиқҳ” сўзи луғатда “чукур тушуниш”, “идрок этиш”, “билиш” маъноларини билдиради. Истилоҳий маънода эса “фиқҳ” – шариат ҳукмларини ўрганиш, шариат қоидаларини барча қисмлари билан англаш ҳамда қайси мақсадда ишлаб чиқарилганини тушуниш ва ўзлаштирилган ушбу илмни амалга татбиқ этиш демакдир. Яна бир таърифда: “Фиқҳ – бу Аллоҳ таоло ўз пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам орқали нозил қилган шариатни теран англамоқдир”, дейилган. Фиқҳнинг асосий манбаси: Қуръон, суннат, ижмо ва қиёс.

Мусулмон ҳуқуқи асослари Қуръон, сунна, ижмо, қиёс каби тўрт илдиз астасекин барча ислом мактаблари томонидан эътироф қилинди, аммо, сўнги икки илдизнинг аҳамияти ва имкониятини турли мазҳаб намояндалари ҳар хил талқин қилдилар. Айрим вақтда мусулмон фақиҳлари ҳуқуқий масалаларни оқилона бир тизимга солиш ва шахсий фикр асосида ҳал этишга интилса, бошқалари барча фиқҳ меъёрларини Худонинг ваҳийси деб ҳисобладилар. Умуман ислом ҳуқуқшунослигида

усул ал-фиқҳ концепциясининг ривожланиши Мұхаммад ибн Идрис аш-Шофеъий номи билан боғланади. У ўзининг “Ар-Рисола” асарида биринчи бўлиб фикҳни таърифлаб, асосларини баён этиш билан билан бирга, унинг манбалари тизимини ҳам ишлаб чиқди.

Қиёс (араб. – таққослаш) – шариат манбаларидан бири (Куръон, сунна, ижъомдан сўнг тўртинчиси). Қиёсда дастлабки икки манба – Куръон ва суннада берилмаган бирор ҳуқуқий масала улардаги шунга ўхшаш масала бўйича берилган кўрсатмага таққослаш йўли билан шарҳ этилган.¹ Масалан, ислом ҳуқуқшунослигида ўзига хос ўринга эга мутафаккирларнинг маънавий меросларига эътибор қаратадиган бўлсак, улар Куръонда кўрсатилган бирор ҳолатни, айтайлик Куръонда уруш-жанжал, адоват чиқаришининг асосий сабаби шароб эканлиги ва бу шайтоннинг иши эканлиги, шу жиҳатига кўра, у ман этилганлиги, ундан бошқа маст ва сарҳуш қилувчи ичимликлар ҳақида бирор нарса айтилмагани ҳолда мужтаҳид уламо-донишмандлар маст қилувчи ичимликларнинг барчасида ҳам шароб (май) каби салбий натижалар бўлишини ҳисобга олиб, унга қиёс қилганлар ва ҳаром, деб ҳукм чиқарганлар.

Қиёс ўрта асарларда ва ундан кейин ҳам фикҳшунослар учун ҳам уларнинг фаолиятини ҳам ҳуқуқини кенгайтириб, шариат арконларини ижтимоий ҳаётнинг турли жабхаларига тадбиқ этишга имконият яратган. Бундан ташқари ислом динини замон ва тараққиёт билан ёнма-ён юришида асосий омиллардан бири ҳисобланган. Унинг манбаа сифатида киритилиши шариатни ҳуқуқ тизими сифатида шаклланиши ва руҳонийлар, факиҳлар мавжуд муносаатларни ҳимоя қилишдаги мавқеининг ошишидан далолат берар эди.

Ислом тафаккури тарихининг энг аҳамиятли номларидан Имом Ғаззолий каломдан фалсафага, тасаввуфдан фикҳга, фикҳ усулидан мантиққа ҳар хил илм соҳаларига доир қўплаб асарлар ёзган ва бундан ҳам ўзи яшаган асрда ҳам ундан кейинги даврларда ислом дунёсида диний-фалсафий тасаввурларни тўғри шаклланиши ва ривожланиши учун жуда катта меҳнатини сарф этди. Ислом ҳуқуки (Фикҳ ва усул-у фикҳ) оламида унинг барча мавзуларини ўз ичига олган “Ат-таълиқа фи фуруъи-л-мазҳаб”(Мазҳаб тармоқларидан озод бўлган), “Ал-манхул мин таълиқат-л-усул” (Усул изоҳларидан сараловчи), “Ал-Басит фи-л-усул” (Усул илмида содда дмаълумот берувчи), “Ал-Васит фи-л-Мазҳаб” (Мазҳабдаги мўтадиллик), “Ал-Важиз фи Фиқхи-л-Имоми-ш-Шофеъий” (Имом Шофеъий фикҳидаги ихчамлик), “Холосату-л-мухтасар ва Нақовату-л-мухтасар” (Қисқача хулоса ва сара мойлар), “Китабу таҳзиби-л-усул” (Усул илмида таълим бериш одоби), “Ғояту-л-ғавр фи дирайати-д-давр” (Даврни билишда чукурликнинг тугаши), “Ал мустасфо мин илми-л-усул” (Усул илмидан назариялар тўплами), “Фатово ал-Ғаззолий” (Ғаззолий фатволари), “Фатво фи шаъни Йаъзид” (Яъзид иши борасида фатво) шунингдек, қиёснинг моҳиятидан баҳс этган “Асосу-л-Қийос” (Қиёс илмининг асоси) каби асарларни таълиф этди.

“Асосу-л-Қийос”асарининг моҳияти муаммоларни мустақил таҳлил этилишига кўра, фикҳ усули тарихида ўзига хос ўринга эгадир. Асар 1993 йилда Фаҳд бин Мұхаммад ас-Садҳан томонидан нашр этилганидан сўнг, ушбу асар ва унда илгари сурилган ғоялар таҳлилига қаратилган бир нечта мақолалар ёзилди.

Кадарийлар фикҳи усули билан боғлиқ адабиётларда бу асарнинг номи асосан икки манбада кўрсатилади. Булардан бири Имом Ғаззолийнинг ўз қаламидан чиқсан “Ал мустасфо мин илми-л-усул” асари, иккинчиси эса Бадриддин Аз-Заркашйнинг (ўлим. 794/1392) қаламига тегишли энциклопедик фикҳ усули асари “Ал-Баҳрул Муҳитдир”.

“Асосу-л-Қийос”нинг Имом Ғаззолийга тегишли эканлигига шубҳа келтирмайдиган энг кучли далил алломанинг бу асари билан бошқа асарлари орасидаги

¹Ислом энциклопедияси. Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004. – Б. 292.

иқтибослардир. Газзолийга қадар исломий илмлар соҳасида фундаментал фикр юритиш қоидаси аноногик ақл юритишдан иборат қиёс бўлгани айтилади. Бундан кўринадики исломий илмларни эпистемологик асосларининг қиёс мавзуси атрофида шакллантирилганини кўриш мумкин.

Ушбу асар муқаддима ва уч катта бўлимдан иборат. 1. Масала “Тилда қиёс”. 2. Масала “Ақлийатда (ақлий, каломий мавзуларда) қиёс”. 3. Масала “Шариатда (Фикҳий мавзуларда) қиёс”. Газзолий асарнинг муқаддимасида фикҳий қиёснинг асосини нима ташкил этиши масаласини ўртага қўяди ва бунинг асосини шаръий билимлар деб кўрсатади ҳамда уни назарий жиҳатдан асослайди.

Асарнинг учинчи бўлимида шариатда қиёс мавзусини таҳлил этар экан, очик шаклда қайд этадики, икки нарса орасидаги мутлак ақлий ўхшашиликка таянадиган бир жиҳат эмас. Аллома муқаддимада буни қисқача ифода этгандан сўнг шу хусусда ўз қарашларини илгари суради. Шаръий илмнинг бир тури бўлган қиёс ҳам шариатда, ҳам тилда, ҳам ақлийатда мавжуддир. Асарнинг дастлабки икки бўлимида тилда ва ақлий масалаларда қиёснинг моҳиятини кўрсатиб беради. Газзолийга қадар қиёс мавзуси фақат фикҳда эмас, тил ва калом билан боғлиқ барча исломий илмларнинг фундаментал фикр юритиш усули ҳолида қўлланилгани учун аллома қиёснинг далиллигини ва моҳиятини бу уч билим соҳасида бирдан таҳлил этади ҳамда уччаласида ҳам ўхшаш натижаларни беради.

Тилда қиёс мавзусини таҳлил этган биринчи бўлимда Газзолий, аввалки баъзи усулчиларнинг луғавий маъноларни тилда айтганлари борлиқлар ташқарисида бошқа нарсалар ҳам қиёс йўли билан қўлланила олади деган қарашда бўлганларини айтиб, бу қарашнинг янгишлигини айтади. Ақлийатта (ақлий, каломий мавзуларда) қиёс деб номланган иккинчи бўлимда эса, алоҳида қайд этадики: “Ақлийат оламида қиёсни қабул этган киши фаръийни асло ўхшашигини ё ҳар жиҳатдан ёки иллат юзасидан иддао этади. Агар фаръин ҳар жиҳатдан асло ўхшаш бўлмаганини иддао этса, бу муҳоддир. Чунки, икки нарса бир-бирига ҳар жиҳатдан ўхшаш бўлиши имконсиздир. Зоро, ўхшашиқдан сўз боргани учун фарқ этилиши мумкин бўлган нарса бор бўлиши керакдир ва бу сўз мавзуси икки нарсадан бирининг ҳеч бўлмаса бир нуқтаи-назардан бошқасидан фарқли бўлиши маъносида келади. Масалан, икки фарқли вақтдаги икки сиёҳ ранг ҳар жиҳатдан эмас, факат сиёслик нуқтаи-назаридан ўхшашдир. Зоро, булардан бири бошқаси эга бўлмаган бир жой (ўрин)га эгадир. Яъни, айни маҳалда икки фарқли замоннинг ҳамда айни бўлганига борилса, айни маҳалда ва айни онда икки сиёҳ рангнинг бўлиши ақлан тасаввур этилмайди. Зоро, бу тақдирда улар орасида бошқалик на иккилик сўз мавзуси бўлади. Бу мавзуда тенглик майдонга келади ва икки айри нарса орасидаги ўхшашилик ўргадан кўтарилади. Чунки, ўхшашилик икки нарса орасидаги нисбатдан иборатдир”.

Хулоса сифатида шуни алоҳида қайд этиш лозимки, юқорида келтирилган барча далиллар усулул фикҳ илмининг пайдо бўлиши ва муҳим дийний илмлардан бири сифатида шаклланишида Имом Газзолийдек уламоларнинг хизматлари улканлигига гувоҳлик беради.

**Меликов Фарруҳ Самадович,
мудири кафедраи забонҳои хориҷии ДОТ дар ш. Панҷакент
Бақоева Тахмина,
магистранти соли 2-юми ДОТ дар ш. Панҷакент**

НАҚШИ ФАОЛГАРДОНӢ ДАР ОМӮЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ